

Het recht op een eigen verhaal. Zelfrepresentatie en culturele diversiteit.
Lezing voor de Nederlandse Museumvereniging op 22 november 1999

De dochter van mijn vriendin Marie kon meer. Na haar academische studie werd ze als projectleider *flexwerker avant la lettre*. En dat viel haar niet mee. De verschillende projecten brachten haar steeds tot dezelfde klachten: traineren van de voortgang, afgunst op haar positie, kleineren van haar persoon, er was altijd wel iets waardoor de samenwerking belemmerd werd en het eindproduct vlees noch vis dreigde te worden. En iedere keer weer kwam het wicht bij haar moeder met een analyse van de toestand en een mogelijke verklaring. Ik ben de jongste, dat is het. Ik ben de nieuwkomer, dat is het. Ik ben de buitenstaander, de enige vrouw, niet van de juiste verkeerde kleur, de foute klasse, de verkeerde kant? Tot ze eens thuiskwam en zei: Hoezo, nieuwkomer, gender, etniciteit of klasse. Het gaat om de macht. Dat is het. Wat waren we trots, Marie¹ en ik, dat haar dochter in pakweg een half decennium leerde waar wij een halve mensenleeftijd over hadden gedaan. Al onze moeizame jaren '60-, '70-, en '80 hun-strijd-onze-strijd,

samengebald in drie projecten; de bevindingen van minderheden in een dominante cultuur teruggebracht tot de essentiële vraag: waar ligt de macht? Ontdaan van de vraag wie de macht *concreet* uitoefent, man, vrouw, wit, bruin, zwart, hetro, homo, lesbo, miljonairs- of arbeiderskind, omdat die er minder toe doet dan de vraag hoe en waartoe die macht gebruikt wordt. En toegespitst op de vraag die gebleven is voor wie de macht niet heeft: hoe je hem moet veroveren voor je eigen doel? Want daar gaat het om. Ook bij de presentatie van culturele diversiteit.

De mythe van Sesamstraat

Er zijn verschillende manieren om de macht te grijpen én om hem te behouden. U kent ze wel, ik noem er één: samenwerking. We kennen de term van Sesamstraat ("we gaan samenwerken, Ernie". "Goed, Bert") en hij betekent, als we onze twee helden juist analyseren, iets als: vreedzame onderhandelingen tussen twee of meer partijen over het uitwisselen van macht, mogelijk-

¹ Marie heet in het echt Ellen Batist (1944-2001)

heden en middelen voor een gezamenlijk doel. Ik moet bekennen dat voor mij, gevormd in de jaren '70, opererend vanuit een minderheidspositie én KNIL-dochter, dat die strategie samenwerking aanvoelt als een zwaktebod. Maar ja, vier jaar terug stond ik hier verbluft te constateren dat Nederland nog witter was dan in de jaren vijftig en grimmiger wit dan in de jaren zeventig. Zo vruchtbaar was die oude strategie van frontale confrontatie dus niet geweest. Een andere aanpak, bijvoorbeeld samenwerking met en in gevestigde 'witte' instellingen wordt dan vanzelf een optie. Maar hoe realiseer je die optie als je de macht niet hebt? Want Sesamstraat presenteert een mythe. Iedereen is hier gelijk, suggereren ze daar, ook de kinderen, ook de ongelijken. Dat komt, omdat in Sesamstraat iedereen, onder suggestie van een zekere multiculturaliteit, geassimileerd is aan een dominante cultuur die heel fundamenteel machtsverschillen tussen mensen en groepen verdonkeremaant. Dat zegt Edward Said niet alleen, dat weten we

zelf toch ook? Onze, mijn, ervaring in de boze buitenwereld leert toch anders? In mijn wereld sla je geen deuk in een pak boter als je niet wit bent en geen man. Als je niet geassimileerd bent of er niet voortdurend blijk van geeft dat te willen zijn. Voor een 'cultureel diverse' als ik is dat de praktijk van een multiculturele samenleving met één dominante cultuur. Tot samenwerking moet niet alleen de minder machtige, maar juist ook de dominante partij bereid zijn. En waarom zou die? Die heeft toch de macht?

Recognition

Welnee, moet ik eerlijk antwoorden, toch kennelijk niet meer. Interculturaliteit, de term die culturele diversiteit hoog op de politieke agenda bracht, dreigt zelfs een lichtpuntje te doen gloren voor de nieuwe strategie van samenwerking. De *policy of recognition* van Taylor die Hans Onno van den Berg aan interculturaliteit koppelt, bepleit immers de bereidheid van de dominante cultuur tot een serieus zelf-

onderzoek over mogelijke inbreng van culturele minderheden. Inbreng in: waarin zij zouden moeten *assimileren*, in: waarin zij *multicultureel* kunnen zijn, en inbreng in de mate waarin zij *intercultureel* mogen mee discussiëren over een eigen inbreng. Hoewel nu wat badinerend gepresenteerd, is die *policy* toch van belang omdat er een kennelijke bereidheid van de dominante cultuur uitsprekt om enige macht af te staan. Ze laat de intentie tot zelfonderzoek zien, ze biedt in een interculturele context als ruimte tot uitruil van opvattingen en middelen, kortom ze doet precies zoals in Sesamstraat gepropageerd wordt. Maar is dat wel genoeg? Zijn de potentiële partijen met deze uitruil ook gelijkwaardig aan elkaar? Met andere woorden, betekent deze *policy* ook dat de macht echt wordt herverdeeld?

Het recht op een eigen verhaal

Nee hoor, zou het antwoord van Edward Said luiden. Een intentieverklaring tot interculturaliteit alleen is niet genoeg.

Al was het maar omdat de dominante cultuur zo blijft bepalen wanneer er van assimilatie, multi-, dan wel interculturaliteit van die andere culturen sprake zal zijn. Said eist voor elke cultuur tenminste het gehele gebied van presentatie en beeldvorming op. Omdat, zo betoogt, beeldvorming van oudsher instrument is van de gevestigde macht. De westerse cultuur heeft tot op heden de presentatie van andere culturen gemonopoliseerd en daarmee de beeldvorming over die andere culturen bepaald. En ook nog onder het mom van wetenschappelijke objectiviteit, oftewel met het stempel van onaantastbare waarheid. Daarom is voor Said zelfpresentatie een grondrecht. Het onvervreemdbaar recht van iedere cultuur op zijn eigen verhaal over de eigen identiteit en de eigen geschiedenis. Het recht om het zich te herinneren, het te bewaren en door te vertellen aan de eigen groep en aan anderen. Logisch dat hij voor het Palestijns – Israëliësch conflict aanvankelijk de twee-statenoplossing verzon. Naties zijn immers bij uitstek

grootheden die het recht nemen hun eigen verhaal te presenteren en naties zijn in principe aan elkaar gelijkwaardig.

Zelfpresentatie is dus ook een voorwaarde voor gelijkwaardigheid van partners, net als *bereidheid* tot samenwerking, een voorwaarde voor vreedzame onderhandelingen ten gunste van een gezamenlijk doel, voor samenwerking dus. Daar rijst onmiddellijk een volgende vraag. Als nu de ene partij, zeg: een gevestigde instelling op grond van diens *policy of recognition*, zijn middelen en expertise inzet en de andere partij, zeg: de levende historische bronnen, hun ervaringskennis, is die samenwerking dan niet een teken van gelijkwaardigheid? Want zo is het ongeveer gegaan bij de totstandkoming van de NIOD-expositie in het Rijksmuseum *Nederlanders - Japanners - Indonesiërs. De Japanse bezetting van Nederlands-Indië herinnerd*. Ja, moet ik daarop antwoorden. Maar wel op z'n Sesamstraats. Want welk verhaal vertelde die expositie nu?

Buiten beeld

Daar lag allereerst in de vitrines het verhaal van de betrokkenen: foto's, brieven, dagboeken, uniformen, autosleutels. Vertelde de expositie het verhaal van de ervaringskennis? Of vertelde het toch het verhaal op metaniveau van betrokken landen, de geschiedenis van de natiestaten? Dat zou je denken bij het zien van de driedeling van de expositie(in Indonesië, Japan en Nederland) en van de titel van de catalogus? Geen van beide, moet ik zeggen. De expositie was vlees noch vis. Vertelde noch het eigen verhaal van de individuen, noch dat van de betrokken landen, vertelde eigenlijk alleen iets over de visie van de samenstellers op die oorlog. Zo lag er – natuurlijk in de afdeling 'Indonesië' een oorlogsdagboekje van een vrouw, dat volgens het informatiebord een mooie illustratie was van het opkomend nationalisme tijdens de Japanse bezetting. Wellicht daarom was het opengeslagen op een pagina die in het Indonesisch was

geschreven. En niet op een van de vele pagina's in het Nederlands. Maar ook niet –en dat zou toch leuk zijn geweest- op die pagina waarin de schrijfster zonder enige aankondiging of uitleg van de ene zin op de andere overgaat van Nederlands op Maleis². Het dagboekje diende dus *unferfrozen* het natieverhaal van Indonesië en niet het eigen verhaal van de vrouw. Op dezelfde afdeling 'Indonesië' lag ook het oorlogsdagboek van een uiterst pro-Nederlands georiënteerde Chinese man. Waarom lag het hier en niet bij Nederland? Navraag bij co-samensteller Remco Raben leerde dat de man hier was ingedeeld omdat Chinezen in de kolonie nu eenmaal tot de bevolkingsgroep Vreemde Oosterlingen behoorden die na de soevereiniteitsoverdracht automatisch Indonesiër werd. Dit dagboek diende dus regelrecht een oudkoloniale gedachtegang en wel van de Nederlandse natiestaat in Europa, maar wel ten koste van het verhaal van de Chinese man.

Nu is een voorkeur van de samenstellers voor het natieverhaal boven dat van de persoonlijke verhalen op zich natuurlijk een legitieme keus. Maar ook die natieverhalen deugden niet. Ten eerste was Indonesië helemaal geen natie, maar een kolonie, een Nederlandse kolonie om precies te zijn. En die koloniale natie Nederland komt in de hele expositie niet als zodanig voor. Alleen de Nederlandse bevolkingsgroep in Indië is aanwezig met hun spulletjes in de vitrines. Alsof die bevolkingsgroep geen moederland had dat de oorlogsverklaring tegen en vervolgens de capitulatie voor de koloniale rivaal Japan ondertekend had. Alsof die bevolkingsgroep in Indië, en niet de natie in Europa verantwoordelijk was voor de koloniale overheersing van Indië. De afwezigheid van Nederland *als kolonisator* was er de expliciete reden van dat de Japanse ervaringsdeskundigen zich distantieerden van deze expositie, waaraan ze aanvankelijk loyaal hadden meegewerkt. En ze hadden gelijk, onze voormalige vijand.

² De observatie is van Marnix Koolhaas, redacteur OVT, VPRO-radio

De expositie herhaalde en bevestigde de koloniale ideologie, onder voorbijzien van de eigen verhalen van zowel de individuen als de betrokken naties. En de expositie deed dat met de oud-koloniale truc van de westerse beschaving om het eigen verhaal, in dit geval dat van de natie Nederland over zijn eigen koloniale avontuur in 'de oost', buiten beeld te houden. De expositie is dus in een onderliggende opzet geslaagd, om met Said te spreken. De beeldvorming bleef in handen van de 'westerse visie' op 'anderen'. De 'westerse' visie blijft via beeldvorming gehandhaafd. Onder het mom van samenwerking is de macht over de beeldvorming juist niet gedeeld, laat staan afgestaan. De expositie is wat mij betreft dus niet geslaagd. Het eigen verhaal, van Indonesië, noch van de kolonisator Nederland, noch van de Nederlandse bevolkingsgroep in Indië is verteld. En al helemaal niet verteld zijn de eigen verhalen van de verschillende individuen. Waarom vertelt iedereen toch niet gewoon ieder

zijn eigen verhaal?

Eigen-cultuurhuis

Een beetje deprimerend is deze vraag wel. Is zelfs samenwerken voor een bijna gezamenlijk doel –geschiedschrijving over een gezamenlijke doorgemaakte periode– dan onmogelijk? Nou nee, dacht ik. Maar alvorens een gezamenlijk doel geformuleerd kan worden, moeten de diverse partijen aan elkaar gelijkwaardig zijn. Dus eerst ieder het eigen verhaal verzamelen en presenteren opdat ze in bredere kring zichtbaar zijn. En dan dat eigen verhaal confronteren met andere 'eigen' verhalen. Dan kan daarmee gezamenlijk een gemeenschappelijk nieuw verhaal samengesteld worden. Een verhaal dat recht doet aan ieders rol en positie erin. Dat doet de natie Nederland al in zijn rijksmusea, dat kunnen marginale groepen in een eigen-cultuurhuis. Eigen –cultuurhuizen zijn er dan ook niet voor om in afzondering de eigen cultuur te beleven als in een zelfgekozen apartheid.

Zij willen het verhaal van de eigen identiteit en de eigen geschiedenis vertellen vanuit hun eigen perspectief. Dat betekent concreet: ontdaan van westerse onjuiste beeldvorming, en voorzien van een eigen, niet-westers bepaalde context. En dat steeds weer opnieuw. Vanwege voortschrijdend inzicht, vanwege wisselende perspectieven en als voorwaarde voor gelijkwaardigheid, als uitvalsbasis voor samenwerking. Eigen-cultuurhuizen van culturele minderheden behoren dan ook net als de eigen-cultuurhuizen van de westerse cultuur, zoals het NIOD en het Rijksmuseum, voor culturele subsidies in aanmerking te komen. Maar echt nodig is het niet. Ook zonder dat zullen ze hun cultureel divers verhaal vertellen. Het Indisch wetenschappelijk Instituut (IWI) en De Pasar Malam Besar in

Den Haag, het Moluks Historisch Museum in Utecht, Het Joods Historisch Museum, het aanstaande beeldverzamelgebouw in de Bijlmer, en het slavernijmonument. En eind volgend jaar zal het Indisch Herinnerings Centrum (IHC) te Den Haag waarvan ik projectleider ben, zijn deuren openen om zelf het verhaal te vertellen van de lotgevallen van de Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog in Indië. Want als je dat aan anderen moet overlaten...

De eerste stap tot gelijkwaardigheid is door ons, partners in geschiedschrijving, dus al gezet. Nu alleen nog dat gemeenschappelijk doel formuleren, dat nieuwe verhaal over ons aller identiteit en gezamenlijke geschiedenis. Dan kunnen we aan de slag. Wij ook, Marie.